

אם אין עושין תשובה אין נגאלין

(1) תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צ"ב

אמר רב כלו כל הקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה ומעשים טובים ושמואל אמר דיו לאבל שיעמוד באבלו כתנאי רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין ואם לאו אין נגאלין אמר ליה רבי יהושע אם אין עושין תשובה אין נגאלין אלא הקדוש ברוך הוא מעמיד להן מלך שגזרותיו קשות כהמן וישראל עושין תשובה ומחזירן למוטב תניא אידך רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה נגאלין שנאמר שובו בני ישראל ארפא משובותיכם אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו חנם נמכרתם בעבודת כוכבים ולא בכסף תגאלו לא בתשובה ומעשים טובים

(2) רמב"ם יד החזקה הלכות תשובה פרק ז (ה)

כל הנביאים כולן צוו על התשובה ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין שנאמר והיה כי יבאו עליך כל הדברים וגו' ושבת עד ה' אלהיך ושב ה' אלהיך וגו':

(3) רש"י סנהדרין דף צ"ב

דיו לאבל שעומד באבלו - דיו להקדוש ברוך הוא שעומד כמה ימים וימינו אחר, כלומר, אם לא יעשו תשובה אינו עומד באבלו כל הימים אלא ודאי קץ לדבר, לישראל אחרת דיו לאבל דיון לישראל צער גלות, אפילו בלא תשובה נגאלין:

(4) ויואל משה מאמר שלש שבועות ס' מ'

ובכל מקום בר"א ור"י הלכה כר"י גם ברב ושמואל הלכה כשמואל בדינא ומדוע החליט בזה כר"א ורב שבלא תשובה אין נגאלין ולכאורה חשבתי כיון שאמרו בש"ס בבלי דאר"י שאם אין ישראל עושין תשובה הקב"ה מעמיד להם מלך שגזרותיו קשים כהמן וישראל עושין תשובה וחוזרין למוטב הגם שבירושלמי פ"א דתענית איתא בהיפך דר"א אומר שעושין תשובה ע"י מלך קשה כהמן ור"י חולק נמצא לר"י אף בלי תשובה כלל נגאלין אבל כיון שבכל מקום הלכה כש"ס בבלי ולפי שיטת הבבלי אף ר"י סובר שיעשו תשובה אלא שיהיה ע"י מלך קשה כהמן לכן החליט שאין נגאלין אלא בתשובה אבל אי אפשר להעמיס זה בדעת הרמב"ם ...

(5) רמב"ם פירוש המשניות - מסכת סנהדרין פרק י (ג)

(ג) דור המבול אין להם חלק לעולם הבא ואין כו'. עשרת השבטים אינן עתידין לחזור שנאמר כו' - כבר זכרתי לך פעמים רבות שכל מחלוקת שיהיה בין החכמים שאינו בא לידי מעשה אלא שהוא אמונת דבר בלבד, אין צד לפסוק הלכה כאחד מהם

(6) ויואל משה מאמר שלש שבועות ס' מ"א

אבל האמת יורה דרכו שדברי הרמב"ם ז"ל אינם נוגעים כלל לפלוגתא דתנאי ואמוראי שבש"ס והוא ענין אחר מהתם שבזה הכל מודים והוא מבואר בקרא לכל הדעות והנה במדרש תנחומא פרשת בחקותי סוף אות ג' הפלוגתא היא באופן אחר דיש שם ג' דעות ר"י סובר אם אין עושין תשובה אינם נגאלים ור"ש סובר דאף אם אין עושין תשובה כיון שמגיע הקץ מיד נגאלים ור"א סובר שאם אין עושין תשובה הקב"ה מעמיד להם מלך קשה כהמן ומתוך כך עושין תשובה ובפרקי דר"א סוף פ' מ"ג הביא ג"כ מימרא דר"י כמו שהוא בתנחומא שאם אין ישראל עושין תשובה אינם נגאלין אלא שסיים אח"כ ואין ישראל עושין תשובה גדולה עד שיבוא אליהו שנאמר הנה אנכי שולח לכם את אלי' והשיב לב וגו' ומדסיים שאחר ביאת אלי' עושין תשובה גדולה מכלל שקודם ביאת אלי' עושין תשובה קטנה כמ"ש חז"ל בשבת פרק כלל גדול מכלל דאיכא קטן וק"י הישמח משה זלה"ה ביאר שקודם ביאת אלי' ומשיח יעשו תשובה תתאה ואח"כ תשובה עילאה ומתקיים בזה שניהם מה שאמר הקב"ה שובו

אלי וגו' וישראל אומרים השיבנו ה' וגו' דהתשובה שעושין קודם ביאת אלי' ומשיח הוא בבחינת שובו אלי ומה שעושין אחר ביאת אלי' ומשיח הוא בבחינת השיבנו ה' ... מבואר ששני זמנים לתשובה הא' קודם ביאת אלי' ומשיח שזה בבחינת שובו אלי טרם התגלות המשיח ואח"כ ואשובה אליכם ועוד יש זמן לתשובה ע"י ביאת אלי' ומשיח שכחם רב ועצום להחזיר את כל ישראל בתשובה וזהו בחינת השיבנו ה' וברוב המקומות בדברי חכז"ל והראשונים ז"ל מבואר שאלו יחזיר בתשובה כל ישראל טרם ביאת המשיח כאשר אביא להלן...

7) ויאל משה מאמר של שבועות ס' מ"ב

והודיע לנו הרמב"ם ז"ל דבר גדול אף שבאמת לדינא אין נפקא מינה לנו לידע מה יהיה אחר ביאת המשיח כמ"ש הרמב"ם בהלכת מלכים שלא להתעסק בזה לידע איך יהיו הענינים אחר ביאת המשיח וממה נפשך כיון שסובר שזה הבטחה מהתורה הק' בוודאי יהיה כן אף אם אנחנו לא נדע עכשיו מה יהי' אח"כ אמנם דבר זה הוא הכרח גדול לידע עכשיו שלא יהי' מקום לטעות בגאולה של שקר כי נחזי אנן דממנ"פ אם כל ישראל יעשו תשובה ויקיימו את התורה"ק בכל חוקותי' ומשפטי' בודאי יהי' תיכף הגאולה כמ"ש כלו כל כקיצין ואין הדבר תלוי אלא בתשובה וכמו שאמר משיח לריב"ל היום אם בקולו תשמעו ואם עדיין לא עשו תשובה השריש לנו הרמב"ם ז"ל בהלכותיו שא"א שיהי' גאולה וכתב שזה מבואר בקרא והבטחה מהתורה"ק שהתשובה מוקדמת לגאולה וא"כ מי שחושב ההיפך שיש מציאות לגאולה בלי תשובה הרי הוא חושב נגד המבואר בקרא והוא כופר בתורה ר"ל

8) דרישת ציון ד' 1 - 60 (הוצאת מוסד הרב קוק)

ואם יאמר האומר אין הדבר תולה אלא בתשובה על זה אשיב אמרי לך הלא כבר נחלקו רבי אליעזר ורבי יהושע בפרק חלק (סנהדרין צ"ב) שרבי יהושע אומר אפילו אין עושין תשובה נגאלין וכפירוש רש"י שם ד"ה לא בכסף ונשאו ונתנו בדבר ממקראות הרבה עד כי שתק רבי אליעזר ונשאר הלכה כרבי יהושע שנשבע בחי העולם וכן הביא בספר "גורל לה" דברי המדרש שמות רבה ט"ו אמר הקדוש ברוך הוא אם אני מסתכל במעשיהם של ישראל אינן נגאלים לעולם אלא למי אני מסתכל לאבותיהם הקדושים ובילקוט' סוף מלאכי רמז תקצ"ה רבי יהודה אומר אם אין ישראל עושים תשובה אין נגאלים ואין עושים תשובה אלא מתוך צער וטלטול ומתוך שאין להם מחיה ואין עושין תשובה עד שיבוא אליהו שנאמר מלאכי ג' כ"ג הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא מה כתיב אחריו והשיב לב אבות על בנים הרי דעיקר התשובה בימי אליהו טרם גאולה האחרונה קודם ביאת בן דוד אבל באתחלתא דגאולה לא תליא בתשובה אלא רק בשובה אל הארץ וייראה לי דרבי יהודה בא להכריע בין רבי אליעזר ורבי יהושע דהמקראות שהביא רבי אליעזר בסנהדרין שם הוא על הגאולה אחרונה לכשיבוא אליהו ועל זה אמר בשובה ונחת תושעון (ישעיה ל' ט"ו) וקראי דרבי יהושע הוא באתחלתא דגאולה כמו שהביא מקרא כי אנכי בעלתי בכם ולקחתי אתכם אחד מעיר ושניים ממשפחה (ירמיה ג' י"ד עיין שם) ואין זה קץ האחרון דאז כולם נקבצו באו לך ועל זה נקווה גם כעת שיבואו אחד מעיר ושניים ממשפחה בקיבוץ הראשון וזה ברור לעניות דעתי

9) אם הבנים שמחה פרק א' ד' ע"ח-ט)

ונראה בכוונת הרמב"ם דבר אמת דעיין ילקוט סוף תרי עשר ילקוט שמעוני (מלאכי רמז תקצה) וז"ל רבי יהודה אומר אם אין ישראל עושים תשובה אין נגאלים ואין עושים תשובה אלא מתוך צער וטלטול ומתוך שאין להם מחיה ואין עושים תשובה עד שיבוא אליהו שנאמר (מלאכי ג) הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא מה כתיב אחריו (שם פס' כד) והשיב לב אבות על בנים עכ"ל הרי דתרתוי צריך להיות קודם כל תוקף הצרות ואח"כ ביאת אליהו והוא יעורר את לבבם לתשובה ואילו בלתי הצרות שמקודם שכבר נתרככו הלבבות אף אליהו הנביא לא היה יכול לעוררם לתשובה ועל יסוד זה דברי הרמב"ם אמורים שאין נגאלין בלא תשובה כדברי רבי יהודה בילקוט הנ"ל אבל האמצעות לזה יהיה ע"י שתי סיבות ע"י הצרות וע"י ביאת אליהו ואז יעשו תשובה ומיד נגאלין וזה היה הבטחת התורה שכתב הרמב"ם שסופן של ישראל לעשות תשובה ומיד הן נגאלין היינו ע"י ביאת אליהו

ככתוב מפורש בילקוט אבל אליהו יבוא אלינו אף טרם שיעשו ישראל תשובה והוא יחזירן למוטב וזה נמי כוונת רבינו מבעלזא הנ"ל שאמר אז משיח וועט קומעך היינו משיח ומי שיתלוה עמו זה אליהו כידוע. . .

אך עדיין יש לשאול הלוא אנו בדורנו זה שמצאנו באמת כל הדברים האלה במדה גדושה מאד וגם אנו באחרית הימים בסוף אלף הששי ואע"פ כן עוד אין אנו רואים איזה רוח טהרה שיערה ה' עלינו ממרום וגם לא ביאת אליהו שיעורר לבבנו לתשובה אע"פ שכבר אנו מוכנים לזה מתוך תוקף הצרות שעברה עלינו בימים הללו וכבר נתרכז כל לבב איש מבני ישראל אך התירוץ לזה מצינו בתורתנו הקדושה בפרשת נצבים (דברים ל ה-ו) והביאך ה' אל הארץ אשר ירשו אבותיך וירשתה וגו' ומל ה' אלקיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' אלקיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייד עיני אוה"ח (שם פסוק ג) שכתב כי אחר שמל לבו לאהבה את ה' בכל לבו ובכל נפשו אין לך תשובה גדולה מזו הרי שתלה הכתוב בביאתנו לארץ תחילה ולאחוז בירושת אבותינו ואז ימול ה' את לבבינו ויערה עלינו רוח טהרה ממרום להטות לבבינו אליו וא"כ כל זמן שאנו בארץ נכריה מעוכב הוא האי רוח טהרה שיבוא אלינו על כן נכון וחוב קדוש לכולנו להתאמץ לבוא לארצנו הקדושה היינו ע"י הסיבות שסובב לנו עילת כל העילות וסיבות כל הסיבות ע"י שלוחי להביאנו אל ארצנו הקדושה וזה שאמר והביאך וגו' היינו ע"י שלוחי וסיבות שסיבב לנו ואז יקיים הקב"ה הבטחתו לשלוח עלינו ממרום רוח טהרה ולמול את לבבינו ולשוב אליו בכל לבבנו ובכל נפשינו אבל כל זמן שאנו באויר ארץ העמים אין מבוא לבוא לידי הבטחה זו

10 בספר הגאולה להרמב"ן דף רעז (הוצאת שעוועל)

וכן בענין המשיח עצמו נחלקו בו רבותינו מהם מי שאמר אם אין ישראל עושין תשובה אין נגאלין והוא ר' אליעזר והיה דעת החכם הזה ממה שאמרתי כי אין האלקים מטיב למי שאינו ראוי ואע"פ שהיה מודה בקץ נחתך, כי אין איש מאנשי תורתנו שיחלוק עליו רק הוא סבור כי הקץ עצמו עם תנאי התשובה נאמר ולכן יאריך הקל מדור לדור גם אחרי הקץ הנאמר עד בוא הדור הראוי שיעשה תשובה כאשר האריך מדור חזקיהו עד הנה ויסתייע ר' אליעזר בפסוקי התורה אשר הם עתידים עם צד תנאי התשובה והעבודה כאשר נתבאר ומהם רצוני לומר מחכמי ישראל מי שהסכים שאע"פ שאין עושין תשובה הם נגאלין והוא ר' יהושע ונצחו לר' אליעזר מן הכתוב שאמר וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם כי למועד מועדים וחצי תכלינה כל אלה בהיות המאמר הזה חלוש עם השבועה הגאולה הבאה עליו רצה החכם לומר כי הענין מותנה בתשובה ותלוי ביראה ועבודה אך יש לו זמן קצוב שלא יאריך יותר כי כבר הגיע תור ובא עת קבול שכר מקצת מצות שעשו ישראל וקבלתם התורה ושמור עיקרי הדת עם היותם חוטאים במקצת מצותיה אך אינם פורקים עולה מעליהם יבחר האלקים במ ליכות הקודמים מהם כאשר עשה בצאתם ממצרים עם היותו ערום ועריה מכל זכות ומכל מצוה ועל הדרך הזה בא בהגדה הדבור שנאמר לר' יהושע בן לוי היום ונתפרש לו היום אם בקולו תשמעו

11 רד"ק על ישעיה פרק נט פסוק טז

וירא כי אין איש - הנה מצאנו בתורה ושבת עד ה' אלקיך ושמעת בקולו, ואמר ושב ה' אלקיך את שבותך ורחמך, וכן אמר ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך, הנה ע"י התשובה יהיה קבוץ גלויות, וישעיה אמר וירא כי אין איש ותושע לו זרועו וגומר, וכן אמר ואביט ואין עוזר, וכן אמר דרכיו ראיתי וגומר, כמו שפירשנו למעלה, ואמר יחזקאל לא למענכם אני עושה בית ישראל וגו', ואמר והוצאתי אתכם מן העמים וגומר ואומר וברותי מכם המורדים והפושעי' בי מארץ מגוריהם אוציא אותם ואל אדמת ישראל לא יבאו, וגם בתורה אמר וזכרתי להם ברית ראשונים וגו' נראה כי בחסד הקל ובזכות האבות יצאו לא בזכותם וגם בדברי רז"ל ראינו שהיו נבוכים בזה אם יצאו על ידי תשובה אם לאו, ואמרו אמר ר' יוחנן אין בן דוד בא אלא או בדור שכלו זכאי או בדור שכלו חייב, בדור שכלו חייב דכתיב וירא כי אין איש וישתומם כי אין מפגיע, והדר ותושע לו זרועו, בדור שכלו זכאי דכתיב ועמד כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ, ועוד אמרו רבי יהושע בן לוי רמי כתיב וארו עם ענני שמיא כבר אניש אתא הוי, וכתיב עני ורוכב על חמור הא כיצד זכו עם ענני שמיא לא זכו עני ורוכב על חמור, ועוד בדבריהם רבי אליעזר אומר אם ישראל עושין תשובה מיד נגאלין שנאמר שובו בנים שובבים אמר לו רבי יהושע והלא כבר נאמר חנם נמכרתם ולא בכסף תגאלו אלא בתשובה ומעשים טובים, הנה אנו רואים כי מסופקים היו אם יהיה קבוץ גלויות על ידי תשובה או לאו וזה מפני מחלוקת הפסוקים ואפשר לתרץ הפסוקים כי רוב ישראל ישובו בתשובה

אחר שיראו סימני הגאולה ועל זה נאמר וירא כי אין איש כי לא ישובו בתשובה עד שיראו תחילת הישועה ועדין יהיו בהם פושעים ומורדים ויצאו מהגלות בכלל רוב ישראל השבים בתשובה. . .

12) באור הגר"א על תקו"ז - תיקון כא

וא"ל ימתינו עד הקץ שאז יגאלו מצד החסד ור"ל אם יהיו צדיקים מסט' דצדיק וא"ל למעני למעני אעשה שהוא מצד החסד כמו בבריאת העולם עולם חסד יבנה